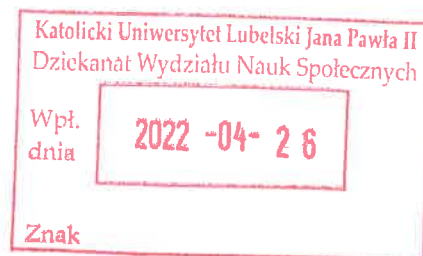

prof. dr hab. Józefa Bałachowicz
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
ul. Szczęśliwicka 40
02-353 Warszawa

RECENZJA

dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego Pani dr Barbary Borowskiej w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika

Dokonując oceny osiągnięcia naukowego doktor Barbary Borowskiej, ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, kieruję się kryteriami określonymi w art. 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2020 poz. 85, z późn. zm). W szczególności ocenie poddaję jakość naukową monografii pt. *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki* (Lublin 2021, Wydawnictwo KUL, ss. 430), wskazanej w autoreferacie jako osiągnięcie naukowe.

1. Droga naukowa Kandydatki

Pani dr Barbara Borowska jest absolwentką Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w 1992 roku uzyskała tytuł zawodowy magistra filologii polskiej o specjalność nauczycielskiej. Pracę magisterską na temat: *Kultura czytelnicza absolwentów szkoły średniej w Lipsku* przygotowała pod kierunkiem kulturoznawcy prof. Stanisława Siekierskiego, co wywarło zapewne wpływ na jej zainteresowania naukowe. Wątek czytelnictwa w kontekście kulturoznawczym i uczestnictwem młodzieży w kulturze dominował również w dysertacji doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. Rocha Sulimy. Należy zaznaczyć, że Pani dr Barbara Borowska w 2004 roku rozpoczęła studia doktoranckie w Instytucie Kultury Polskiej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, które dopełniły studia doktoranckie na Université Paris Sorbonne-Paris IVUFR d'Etudes Slaves w latach 2007-2008. Zostały one zwieńczone w 2011 roku uzyskaniem stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie kulturoznawstwa na podstawie dysertacji pt. *Zainteresowania czytelnicze i kulturalne młodzieży liceów ogólnokształcących na przykładzie byłego województwa radomskiego oraz liceów francuskich w regionie Île-de-France (2005-2008)*. Promotor: prof. dr hab. Roch Sulima. Wyrazem ugruntowania zainteresowań naukowych rozwijanych w czasie studiów doktoranckich była jej publikacja podoktorska pt. *Uczestnictwo licealistów polskich i francuskich w kulturze. Studium empiryczne*, Wydana przez Wydawnictwo KUL w 2013 roku.

W 2011 roku dr Barbara Borowska rozpoczęła karierę nauczyciela akademickiego, początkowo jako asystent ze stopniem doktora w Katedrze Edukacji Literackiej i Teatralnej, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła

II, a następnie jako adiunkt. Od 2018 roku - do chwili obecnej dr Barbara Borowska jest zatrudniona na stanowisku adiunkta w Katedrze Pedagogiki Chrześcijańskiej i Biografistyki Pedagogicznej, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Pani dr Barbara Borowska swoje doświadczenia w dydaktyce szkoły wyższej dopełniła w innej uczelni, a mianowicie była zatrudniona w latach 2012-2015 jako wykładowca w Wyższej Szkole Handlowej w Radomiu w ramach umowy cywilnoprawnej. Ma długi staż pracy w zawodzie nauczyciela, początkowo jako nauczyciel przedszkola, następnie jako nauczyciel języka polskiego i wiedzy o kulturze w szkolnictwie średnim, co ma niewątpliwie znaczenie w jej pracy dydaktycznej z przyszłymi nauczycielami.

Ze względu na problematykę rozprawy habilitacyjnej chcę dodać, że dr Barbara Borowska w 2014 roku uzyskała licencję z glottodydaktyki ojczystojęzycznej i glottoterapii oraz kwalifikacje do prowadzenia zajęć systemem edukacyjnym prof. Bronisława Ročławskiego w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Pani dr Barbara Borowska w 2021 roku złożyła wniosek o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, wskazując Instytut Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II jak jednostkę do przeprowadzenia tegoż postępowania.

2. Ocena najważniejszego osiągnięcia naukowego Pani dr Barbary Borowskiej

Pani dr Barbara Borowska za swoje główne osiągnięcie naukowe, będące podstawą jej wniosku o uzyskanie stopni doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, wskazała autorską monografię pt. *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki* (Lublin 2021, Wydawnictwo KUL, ss. 430).

Problem początkowego kształtowania umiejętności czytania, który szczególnie konstytuuje rozważania Habilitantki, jest niewątpliwie ważny i oryginalny, wciąż nadal słabo reprezentowany w dyskursie pedagogicznym i w badaniach naukowych. Pozornie może się wydawać, szczególnie na podstawie publikacji metodycznych kierowanych do nauczycieli, że wiele kwestii w tym zakresie jest dawno rozwiązanych, a nauczycielskie działanie wymaga tylko uporządkowanego postępowania metodycznego. Jednak pytanie stawiane od początku XX wieku - czym jest czytanie, jak można je rozumieć i konceptualizować proces nauki czytania - pozostaje nadal przedmiotem dyskusji. Przyjmowane przez różnych autorów definicje czytania są z jednej strony - odzwierciedleniem modeli nabywania języka, uwikłania go w całe spektrum komunikowania się i natury społecznej egzystencji człowieka, a z drugiej strony - sprowadzaniem procesów czytania tylko do dekodowania języka pisanego. Stąd też umocowanie badań nad umiejętnością czytania może mieć charakter wielowymiarowy bądź dotyczyć tylko skuteczności stosowanych metod dydaktycznych nauki czytania. Podobnie podejście edukacyjne dotyczące kształtowania umiejętności czytania może być osadzone w procesie komunikowania się i odkrywania systemu znaków, posługiwania się różnymi kodami, w tym środkami pozalingwistycznymi czy niejęzykowymi środkami wizualnymi, aż po wąskie rozumienie czytania jako tłumaczenie znaków graficznych na dźwięki mowy. To napięcie może ujawniać się w różnym zakresie w budowaniu ramy teoretycznej badań empirycznych i przyjętego paradygmatu metodologicznego, co odnajdujemy również w monografii dr Barbary Borowskiej. W przedstawionym przez Habilitantkę studium

porównawczym efektów metod "analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki" początkowo mamy podstawy refleksyjności zaczerpnięte z dyskursu edukacyjnego, z zaleceń programowych i metodyki kształtowania języka dziecka, a następnie Autorka wzbogaca teoretyczną przestrzeń, szczególnie na etapie interpretacji wyników badań, wychodzi poza ustalenia koncepcji metodycznych nauki czytania, szukając wyjaśnień natury psychologicznej, psycholingwistycznej, językoznawczej oraz pedagogicznej.

Jeśli odwołamy się do perspektywy społeczno-kulturowej i konstruktywistycznej, gdzie rozumienie przyswajania czytania i pisania związane jest z powstawaniem nowej struktury wśród wyższych funkcji psychicznych - w tym mowy pisanej, to pojawią się kolejne pytania: jakie są etapy odkrywania przez dziecko języka pisanego i używania przez nie tej formy symbolicznego przedstawiania świata? Jakie są etapy uwewnętrzniania mowy? Jakie to ma znaczenie i jak przejawia się w działaniach edukacyjnych? Jakie warunki kulturowe i edukacyjne odgrywają istotną rolę w przyspieszaniu lub wydłużaniu tych etapów? Jak to jest w przypadku dzieci współcześnie uczęszczających do przedszkola i wcześniej poddawanych zaplanowanym metodycznie działaniom wspierania w rozumieniu i dekodowaniu języka pisanego? Czy wczesne działania edukacyjne, oparte na ćwiczeniach językowych, przynoszą założone przez dorosłych efekty w postaci opanowania przez dzieci języka pisanego, czy raczej zubożają przestrzeń do społecznego i osobowego rozwoju dziecka? A może efektywniejsze jest dziedziczne historycznie podejście edukacyjne do kształtowania dojrzałości do nauki czytania i związane z tym interwencjonizm edukacyjny?

Jak widzimy, podejście społeczno-kulturowe i konstruktywistyczne w zakresie uczenia się dzieci i roli środowiska edukacyjnego implikuje kolejne pytania badawcze, niemniej rozpoznanie efektów umiejętności czytania dzieci współcześnie kończących etap wychowania przedszkolnego i ich uwarunkowań społeczno-kulturowych przez dr Barbarę Borowską ma istotne znaczenie dla wyjaśnienia osiągnięć dzieci i projektowania dalszych badań i działań edukacyjnych na etapie wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. Generalnie rozprawa pt. *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki* jest napisana w konwencji modernistycznej, z częściowym zastosowaniem wymogów racjonalności pozytywistycznej. Ta uwaga nie ma charakteru krytycznego, a określa raczej ramy rozumienia racjonalności teoretycznej, metodologicznej i empirycznej Habilitantki.

Kolejną część analizy monografii rozpocznę od ustalenia zamysłu badawczego Autorki, a następnie przejdę do oceny jego realizacji.

Autorka we *Wprowadzeniu* do monografii stwierdza: *Celem przeprowadzonych badań była eksploracja i opis porównania efektów umiejętności czytania dzieci przedszkolnych kształconych metodą analityczno-syntetyczną według E. i F. Przyłubskich i metodą glottodydaktyki w koncepcji B. Rocławskiego*. I dalej czytamy: *Świadoma wyznaczników nauki czytania postanowiłam porównać efekty edukacyjne obu metod w najstarszych grupach przedszkolnych. (...) Wnioski z tych badań będą przydatne w dążeniu do podniesienia skuteczności nauki czytania realizowanej w polskich przedszkolach bez względu na stosowaną metodę* (s. 17-18). Jest to jednoznaczne ujęcie przez Autorkę monografii obszaru badań, ogólnego zamierzenia badawczego, przedmiotu badań, poznawczego i praktycznego spożytkowania badań. Wprawdzie po pierwszym czytaniu rozprawy rodzi się pytanie - czy można porównać efekty nieporównywalnych oddziaływań edukacyjnych chociażby ze

względu na różnice w przygotowaniu nauczycieli do stosowania wspomnianych metod i czas oddziaływania edukacyjnego w przedszkolu? A jeśli chcemy porównać efekty dwóch metod, to powinniśmy zaprojektować kilkuletnie badania podłużne celem pokazania zmian w różnych obszarach opanowania języka pisanego przez dzieci. Nawet zweryfikować na poziomie edukacji wczesnoszkolnej, w jakim zakresie poziom opanowania umiejętności czytania na poziomie przedszkolnym stwarza możliwości, potencję, zapas do szybkiego rozwoju umiejętności czytania ze zrozumieniem i pisania na etapie szkolnym oraz chroni przed pojawianiem się specyficznych trudności w uczeniu się języka pisanego. Szczególnie metoda Bronisława Rocławskiego jest oparta na założeniu, że dobra znajomość budowy głoskowej wyrazów oraz ich prawidłowe wybrzmiewanie w izolacji pozwala nauczyć każde dziecko syntetyzowania wyrazów z głosek, a czynność ta jest podstawą efektywnej nauki czytania i pisania w tej metodzie. Podobnie należałoby postąpić w badaniach w odniesieniu do metody Ewy i Feliksa Przyłubskich.

Rocławski nawiązał do stanowiska prezentowanego przez D. B. Elkonina (1976, s. 20) przyjmującego, iż "czytanie (...) jest czynnością polegającą na odtwarzaniu dźwiękowej formy wyrazu na podstawie jego graficznego (literowego modelu)" (W: J. Bałachowicz. Umiejętność czytania... 1992, s. 15). Dominuje tu więc definicja czytania oparta na technice, która miała wielu swoich zwolenników, a barwno-dźwiękowa metoda nauki czytania była w pewnym okresie proponowana do powszechnego wykorzystania na elementarnym etapie nauki języka pisanego. Był to również czas poszukiwania możliwości skrócenia etapu elementarnego czytania i przyspieszenia opanowania umiejętności czytania. Rocławski przekonywał również, że jego autorska metoda eliminuje typowe trudności dzieci w opanowaniu techniki czytania i sprzyja ogólnemu rozwojowi językowemu dzieci. Jej lingwistyczne i psycholingwistyczne umocowanie dawało też asumpt do dyskusji nad przyczynami dysleksji, było też argumentem autora za oryginalnością metody. Ale rodziło się też wiele pytań natury psychologicznej, pedagogicznej i społecznej, np. czy zabawy w zakresie analizy i syntezy sylabowej i głoskowej wprowadzane do grupy 3-latków są zabawami? Czy ćwiczeniami wdrażającymi do nauki czytania i pisania? Czy jest to odkrywanie czytania jako narzędzia kulturowego i jego znaczenia? Czy jest to zabawa, w której świat językowy dostarcza materiału do śpiewanek, rymowanek, zabaw dźwiękonaśladowczych itp.? Czy jest to raczej typowa wczesna interwencja edukacyjna?

Mając własne doświadczenia badawcze w zakresie poznawania meandrów nauki czytania i pojawiających się dziecięcych trudności, dostrzegam wartość teoretyczną i praktyczną rozpoznania dynamiki zmian w zakresie w opanowania przez dzieci z grupy 6-latków umiejętności czytania z wcześniejszym wykorzystaniem metody glottodydaktyki Rocławskiego i metody analityczno-syntetycznej Przyłubskich, stosowanej w ostatnim roku oddziaływań edukacyjnych przedszkola. Dr Barbara Borowska, motywując swoje poszukiwania badawcze, wskazała na brak w obszarze dyskursu pedagogicznego wiarygodnych badań porównawczych dla wspomnianych metod w zakresie ich efektywności edukacyjnej. Zatem projekt badawczy zorientowała na analizę porównawczą efektów edukacyjnych nauki czytania dzieci w przedszkolu z wykorzystaniem dwu wspomnianych metod, by "pogłębić wiedzę o naturze nauki czytania w edukacji przedszkolnej" (s. 152). Szczególnie pomiarowi poddała rozwój pamięci fonetycznej, syntezy wzrokowej, znajomości liter, tempa i sposobów czytania tekstu oraz wybranych czynników społeczno-

demograficznych, a w nich płeć dziecka, okres uczęszczania do przedszkola, miejsce zamieszkania i wykształcenie rodziców. Proces eksploracji poznawczej Habilitantka wpisała w schemat badań diagnostycznych, który został przez Autorkę właściwie zaplanowany, chociaż moje zastrzeżenia budzi zapis problemu głównego, a w tym ujęcie związku zmiennych pośredniczących. Do projektu badań można też postawić pytanie: czy właściwy był dobór narzędzi badawczych? Czy wybór narzędzi opracowanych w ramach promocji metody glottodydaktyki był szczególnie trafny? Dlaczego Autorka monografii nie dotarła do innych narzędzi badawczych, neutralnych dla stosowanych metod nauki czytania, a przeznaczonych dla 6-latków?

Pomijając stawiane pytania, chcę podkreślić, że dr Barbara Borowska z dużą dbałością pokazała dobór próby i organizację badań. Były one prowadzone w 2017 i 2018 roku w dwóch etapach - pierwszy w styczniu, drugi w czerwcu - w grupie dzieci 6-letnich. Badaniami ostatecznie objęto 260 dzieci z 13 placówek, "w tym 135 kształconych metodą analityczno-syntetyczną według E. i F. Przyłubskich i 125 dzieci kształconych metodą glottodydaktyki B. Rocławskiego" (s. 177). W obydwu etapach badań użyto tych samych technik i narzędzi, które zweryfikowano w badaniach pilotażowych (s. 161). Należy dodać, że zaplanowane badania Autorka prowadziła z każdym dzieckiem indywidualnie (s. 162), co wymagało dużego zaangażowania i nakładu czasu, ale jednocześnie dostarczało możliwości rejestrowania dodatkowych informacji wynikających z kontaktu z dzieckiem. Warto było podjąć ten trud dla poznania społecznego kontekstu prowadzonych badań, zebrania oryginalnego materiału, który Autorka wykorzystała w interpretacji zgromadzonych danych.

Dla pełniejszego udokumentowania uwarunkowań osiągnięć dzieci Autorka zaprezentowała wybrane opinie nauczycieli 13 przedszkoli na temat stosowanej metody nauki czytania oraz stwierdzenia rodziców w zakresie ich zaangażowania w kształtowanie umiejętności czytania w domu we współpracy z nauczycielami. Analiza dokumentów zgromadzonych w przedszkolu (statut przedszkola, plany pracy nauczycieli, arkusze poziomu kompetencji kluczowych dzieci, arkusze obserwacji i diagnozy dojrzałości szkolnej dziecka) dopełniły dokumentację i interpretację przyjętych problemów badawczych.

Do porządkowania i analizy wyników badań Autorka zastosowała pakiet metod i narzędzi statystycznych (konsultując się z ekspertami w zakresie analiz statystycznych), które posłużyły do zweryfikowania przyjętych hipotez oraz do opisu istotnych faktów i informacji w postaci danych liczbowych, stwierdzeń i wniosków. Wyniki analiz statystycznych – wraz z ich interpretacją psycholingwistyczną i pedagogiczną – Habilitantka wykorzystała do opisania dostrzeganych zmian, ich dynamiki w rozwoju umiejętności czytania dzieci 6-letnich. Materiał ten Autorka uporządkowała w dwóch głównych rozdziałach empirycznych, natomiast wnioski przedstawia w oddzielnym, obszernym rozdziale, odnosząc się do ustaleń poznawczych i projektu działań edukacyjnych, tym samym uwypuklając swój wkład w rozwój wiedzy pedagogicznej w zakresie kształcenie języka pisanego dziecka w okresie wychowania przedszkolnego.

W rozdziale empirycznym Autorka analizuje wyniki w ujęciu statycznym i dynamicznym, aby pokazać różnice w umiejętnościach dzieci w grupie sześciolatków o różnych doświadczeniach w zakresie uczenia się czytania, a więc z wykorzystaniem metody analityczno-syntetycznej według Przyłubskich i metody glottodydaktyki w koncepcji Rocławskiego. W wyniku analiz statystycznych mamy pokazane obrazy osiągnięć dzieci z

uwzględnieniem ich wieku i czasu pobytu w przedszkolu, opisane na podstawie wyników skumulowanych, jak i w przyjętych interwałach czasowych. Wyniki te pokazują ogólnie poziom dojrzałości dzieci do nauki czytania, jej składowe i uwarunkowania oraz efekt końcowy edukacji przedszkolnej, stan umiejętności dzieci w zakresie czytania w 13 przedszkolach.

Generalnie badania pokazały, że rozwój pamięci fonetycznej, syntezy wyrazowej, znajomości liter, technik czytania i rozumienia czytanego tekstu miał związek z okresem pobytu dziecka w przedszkolu, a więc z okresem ukierunkowanych wychowawczo doświadczeń poznawczych dzieci, z wykształceniem ich rodziców, z miejscem zamieszkania. Również płeć dziecka była zmienną pośredniczącą w osiąganym poziomie techniki czytania. Zainteresowało mnie pytanie: jakie efekty w zakresie techniki czytania i rozumienia tekstu osiągają dzieci 6-letnie w pierwszym pomiarze z przedszkoli ze wsparciem metodą glottodydaktyki? Pytanie to rodzi się naturalnie, gdyż Autorka pokazuje, że stosowanie metody Rocławskiego było wyraźnie uwarunkowane czynnikami społecznymi, pedagogicznymi i materialnymi. Te warunki rozpatrywane łącznie, w wyniku synergii, tworzyły nową jakość środowiska wychowawczego w stosunku do środowiska uczenia się dzieci z wykorzystaniem metod konwencjonalnych. Mam na myśli czas oddziaływania edukacyjnego, dominujące wyższe wykształcenie rodziców (85,6%), dodatkowe przygotowanie nauczycieli do stosowania metody glottodydaktyki oraz do wykorzystania pakiet autorskich środków dydaktycznych. Również nauczyciele stwierdzają, że metoda ta jest bardzo wymagająca, o czym napisała już dr Barbara Borowska w prezentacji metody glottodydaktyki Rocławskiego (s. 132) następująco: *Z wywiadu przeprowadzonego z nauczycielami pracującymi tą metodą wynika, że metoda ta jest trudna dla rodziców, a od nauczycieli wymaga wiele pracy i specjalistycznego przygotowania z zakresu językowej edukacji dzieci oraz przestrzegania z góry ustalonego programu i licznych reguł, jak również zakupu specjalnych i dość kosztownych materiałów dydaktycznych*". Nauczyciele zauważają efekty takiej pracy, szczególnie w zakresie indywidualizowania pracy z dziećmi, eksponują potrzebę wprowadzenia dziecka w skomplikowany świat głosek i liter, wybierają tę metodę, aby ułatwić dzieciom skomplikowany proces analizy i syntezy słuchowo-wzrokowej.

Natomiast nauczyciele stosujący metodę E. i F. Przyłubskich nie dysponują wyżej wymienionymi atutami, a źródeł swojego przygotowania do stosowania metod nauki czytania upatrują w przygotowaniu w toku kształcenia profesjonalnego na uczelni i samodzielnego doksztalcania. Znają oni walory i ograniczenia wspomnianej metody z doświadczenia oraz przywiązują wagę do wzbogacania codziennej praktyki w przedszkolu. Jak napisała Habilitantka, nauczyciele ci w organizowaniu zajęć edukacyjnych, kształtujących efektywność i gotowość do nauki czytania dzieci, korzystali najczęściej z wielu metod, np. metody Ireny Majchrzak, metody Jagody Cieszyńskiej-Rożek czy metody Dobrego Startu Marty Bogdanowicz (s. 289). Analiza wypowiedzi nauczycieli wskazuje, że wzbogacają oni również pracę czytaniem bajek i opowiadań. Trudno zatem przyjąć, że mierzone efekty umiejętności czytania dzieci w ich grupach były wynikiem stosowania metody Przyłubskich. Raczej było to porównanie elementarnego poziomu czytania jako efektów pracy metodami konwencjonalnymi w przedszkolach i efektów pracy z wykorzystaniem metody glottodydaktyki, z czego Habilitantka zdawała sobie sprawę i wielokrotnie w tekście

podkreślała. Zatem porównanie efektów pracy w grupach sześciolatek nie jest tożsame z porównaniem efektów metody analityczno-syntetycznej Przyłubskich i glottodydaktyki.

Czytanie, jako jedna ze sprawności przynależnych do kompetencji komunikacyjnej dziecka, kształtuje się w toku interakcji społecznych specyficznych i niespecyficznych dla nauki czytania. Stąd kilkuletnie oddziaływania specyficzne z wykorzystaniem metody glottodydaktyki przynosi zdecydowanie lepsze wyniki w zakresie pamięci fonetycznej, lepszą umiejętność syntetyzowania wyrazów, zdecydowanie lepszą znajomości liter itp. w stosunku do metod konwencjonalnych. Ale kiedy przyjrzymy się wskaźnikom pomiaru umiejętności złożonych - techniki czytania i rozumienia czytanych zdań - obraz nie jest taki jednoznaczny. Chodzi o wyniki w tabeli nr 7.53 (s. 241) i tabeli 7.111 (s. 263, gdzie można odczytać, że niezależnie od metody stosowanej w przedszkolu są dzieci, które potrafią czytać z poprawną syntezą, potrafią czytać sylabami i czytają płynnie. Mimo specyficznego oddziaływania w metodzie glottodydaktyki w celu rozwijania umiejętności "ślizgania się po literach", które zdaniem Rocławskiego miało wyróżniać jego metodykę działania i przyspieszać opanowanie umiejętności syntetyzowania wyrazów, "ślizganie się po literach" jest słabo reprezentowane we wskaźnikach badań. Przy metodzie analityczno-syntetycznej ten rodzaj techniki czytania, jako etap przejściowy, u obserwowanych dzieci w ogóle nie występuje. Wyniki te wyraźnie weryfikują poglądy Bronisława Rocławskiego w tej kwestii.

Jeszcze w tabeli 7.53 zainteresowały mnie dwa wyróżnione sposoby techniki czytania: *czyta cicho z poprawną syntezą i czyta płynnie*. Czyta cicho czy głośno? Dlaczego Autorka wyróżnia takie kategorie? I nie komentuje zamieszczonych wyników?

Etap głośnego czytania jako etap prymarny jest różnie postrzegany przez znawców problemu. Zgodnie z teorią etapowego kształtowania wyższych funkcji psychicznych jest on niezmiernie ważny, stanowi etap przejściowy między społecznym poziomem funkcji a uwewnętrznieniem. Dla jednostki jest to etap przekładania mowy pisanej na mówioną, w tym przypadku znaną, co pełni funkcję wspierającą w rozumieniu treści i funkcję kontrolną. Natomiast zwolennicy szybkiego czytania mają zastrzeżenia do przedłużania głośnego czytania, co prowadzi do subwokalizacji i spowolnienia tempa czytania. W badanej grupie były dzieci, które czytały cicho niezależnie od stosowanej metody - autorstwa Rocławskiego czy Przyłubskich. Wskaźnik w obydwu grupach dzieci czytających cicho jest w obu pomiarach bardzo zbliżony. Ale Autorka rozprawy zaznaczyła, iż dzieci czytały z poprawną syntezą. Jak to rozpoznała? Wokalizowały? Podobnie analiza wskaźników czytania tekstu ze zrozumieniem w podziale na pomiar i metodę zawarta w tabeli 7.111 rodzi pytania o początkowe etapy rozumienia czytanych treści. Czy równoczesne patrzenie w tekst i odpowiadanie na pytania ma wartość w rozwoju rozumienia u dzieci na elementarnym etapie czytania? Czy też nie? Na co wskazuje operowanie przez dziecko materiałem graficznym i poszukiwanie znaczeń przetwarzanych symboli? Warto te zagadnienia zbadać na etapie przedszkola i rozpatrzyć w świetle teorii społeczno-kulturowej L. S. Wygotskiego oraz etapowego kształtowania wyższych funkcji psychicznych.

W każdym razie postawione przeze mnie pytania zmierzają do uwypuklenia periodyzacji nauki czytania na poziomie elementarnym - w wymiarze technicznym i znaczeniowym oraz wskazują możliwości pełniejszej analizy jakościowej uzyskanych wyników. Wiadomo że wymiar techniczny jest etapem prymarnym w samodzielnym czytaniu, ale rozumienie czytanego tekstu rozwija się przy nieznanym przez dziecko

techniki czytania. Jak jest to ujęte w obydwu metodach dydaktycznych? Jak jest ujęty etap rekodowania kodu pisanego na kod mówiony? Jak przebiega etap transferu umiejętności języka mówionego na język pisany? Jakie działania dziecka w tym zakresie wspierają inne działania poznawcze i jak są planowane w nauce czytania na poziomie elementarnym oraz dosłownym? Jak przebiega u dzieci proces dekodowania znaczeń i co skutecznie wspiera ten proces? Zatem pogłębienie perspektywy wielowymiarowej, pozwala na pełniejsze poznanie rozwoju umiejętności czytania i jego determinant na poziomie elementarnym, uwzględniających całokształt oddziaływań wewnętrznych i zewnętrznych, specyficznych dla nauki czytania i niespecyficznych.

Wiele tych zagadnień wyjaśniła Habilitantka, odnajdujemy je w przedłożonej do oceny monografii pt. *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki*, a też rodzi ona nowe pytania badawcze. Monografia ta stanowi wartościowy wkład w rozwój pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, szczególnie w obszarze rozwoju języka pisanego dziecka i oddziaływań edukacyjnych na poziomie przedszkola. Są to zagadnienie istotne, tym bardziej, że etap wychowania przedszkolnego ma wpisane funkcje edukacyjne, a w tym rozwijanie umiejętności czytania i pisania. Ustalenia empiryczne dr Barbary Borowskiej dotyczą etapu dojrzałości/gotowości do nauki czytania oraz etapu kształtowania umiejętności czytania w przedszkolu. Istotne dla jej eksploracji badawczej jest uchwycenie efektów dwu różnych podejść edukacyjnych w zakresie wspierania rozwoju języka dziecka, nastawionych na wczesne, zamierzone kształcenie specyficznych funkcji i umiejętności językowych dziecka.

Inaczej mówiąc, dr Barbara Borowska pokazała:

- poziom i strukturę osiągnięć dzieci 6-letnich w zakresie przygotowania do nauki czytania (dojrzałości do nauki czytania), a w tym w zakresie słuchu fonematycznego, syntetyzowania wyrazów z fonemów, znajomości liter, techniki czytania i rozumienia czytanego tekstu, w zależności od sposobu oddziaływań edukacyjnych;
- dynamikę zmian w rozwoju umiejętności czytania w ostatnim etapie edukacji przedszkolnej w zależności od osiągniętego poziomu dojrzałości do nauki czytania i sposobu wsparcia edukacyjnego;
- osiągnięcia dzieci w rozwoju języka pisanego w zależności od okresu uczęszczania dziecka do przedszkola;
- znaczenie czynników środowiskowych dla rozwoju języka dziecka.

Na koniec analizy zawartości monografii nie mogę pominąć drobnej uwagi, jaką jest używanie określenia potocznego, a mianowicie: "dzieci przedszkolne", czy zwrotu: "przedszkolaków kształconych metodą", "nauczania dzieci przedszkolnych", co ujawnia odwoływanie się Badaczki do funkcjonalistycznego - behawiorystycznego dyskursu edukacyjnego i jego promowanie w pracy naukowej. Ten rodzaj naukowego podejścia ma swoje odbicie w sformowaniu wniosków z badań, np. s. 319 oraz przedstawieniu rekomendacji praktycznych.

Jeszcze jedna uwaga natury porządkowej; w podtytule monografii dr Barbara Borowska napisała: *Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki* chociaż nie podejmuje empirycznie takich działań, sama też zastrzega: *Podstawą moich zamierzeń nie była ocena obu metod, lecz porównanie efektów nauczania dzieci przedszkolnych w zakresie umiejętności czytania przy zastosowaniu metody analityczno-*

syntetycznej i metody glottodydaktyki...(s. 303). Może prościej było dodać w podtytule wyraz - efektów.

3. Opinia o osiągnięciach naukowo-badawczych wskazanych przez Habilitantkę
Habilitantka w dokumentacji wskazała, że jej dorobek naukowy obejmuje 41 publikacji. Składają się na nie: 2 monografie autorskie oraz 4 monografie współautorskie, 21 rozdziałów w monografiach zbiorowych w języku polskim, angielskim i francuskim; 14 artykułów w czasopiśmie naukowych, również w języku polskim, angielskim i francuskim .

W ocenie parametrycznej za wszystkie publikacje Habilitantka uzyskała 314,14 pkt. zgodnie z zaleceniami Ministerstwa Edukacji i Nauki. Publikacje te były cytowane (*Google Scholar*) 3 razy (h-index 1).

Habilitantka lokuje swoje dokonania naukowo-badawcze w trzech uzupełniających się obszarach tematycznych:

- Zainteresowania czytelnicze w kontekście kulturoznawczym w tym uczestnictwo młodzieży w kulturze;
- Problemy wczesnej nauki czytania i kształtowanie dojrzałości do nauki czytania w edukacji przedszkolnej;
- Nabywanie umiejętności czytania w Polsce i w innych krajach w wymiarze komparatystycznym.

Pierwszy obszar dokonań naukowych dr Barbary Borowskiej zapoczątkowały badania w obrębie przygotowań doktoratu, a skupiały się one na zainteresowaniach czytelniczych i kulturalnych młodzieży polskiej i francuskiej. Badania miały charakter komparatystyczny, szerzej pokazywały preferencje kulturalne i aspiracje edukacyjne licealistów. Habilitantka opublikowała je w 2013 roku w monografii pt. *Uczestnictwo licealistów polskich i francuskich w kulturze. Studium empiryczne*. Generalnie, w pracy tej dr Barbara Borowska pokazała swoje kompetencje metodologiczne jako badaczka odwołującego się do paradygmatu pozytywistycznego i umiejętność wykorzystania wskaźników liczbowych. Ponadto na uwagę zasługuje też cały wachlarz przywoływanych publikacji, pokazujących erudycję Autorki i umiejętność wykorzystania treści z różnych dziedzin wiedzy do opisu kultury globalnej na przełomie wieków.

W pierwszym obszarze dokonań naukowo-badawczych zainteresowała mnie treść artykułu pt. *Rola bibliotek publicznych w środowisku lokalnym, refleksje z badań w Polsce i we Francji* („*Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ruzomberok*” 2012, nr 4, R. 11, s. 250-256). Autorka zaprezentowała rodzaje i funkcje bibliotek w Polsce i we Francji, ich wyposażenie i program kierowany do młodzieży. Jest to raczej artykuł, który powstał w związku z badaniami udziału młodzieży polskiej i francuskiej w kulturze, ale nie zawiera wypowiedzi młodzieży na temat roli bibliotek i ich wyposażania, jak to napisała Habilitantka w autoreferacie.

Rozdział pt. *Drama w procesie dydaktyczno-wychowawczym w refleksji własnej* (w: M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska (red.), *Z problematyki teatrologii i pedagogiki*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Barbarze Styk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 397-414) ma charakter przeglądowy. Pokazuje wiedzę pedagogiczną Autorki, znajomość historycznych korzeni i założeń Nowego Wychowania, ogólny zarys teorii dramy oraz jej walory edukacyjno-wychowawcze. Autorka dzieli się wiedzą i umiejętnościami zdobytymi

podczas różnych kursów i warsztatów dotyczących dramy jako metody nauczania w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej oraz odnosi się do możliwości wykorzystaniem tej metody w kształceniu nauczycieli.

Generalnie, publikacje w języku polskim i obcym, lokowane w pierwszym obszarze tematycznym stanowią kontynuację wcześniejszych poszukiwań naukowych, zwieńczonych uzyskaniem stopnia naukowego doktora, pokazują okres kształtowania się sylwetki naukowej dr Barbary Borowskiej i jej naukowych, dydaktycznych i społecznych działań na rzecz animacji kultury, współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej.

Do drugi kręgu tematycznego Habilitantka zalicza publikacje mieszczące się w polu pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, pedagogiki rodziny, pedagogiki szkolnej. Szczególnie dotyczą one rozwoju języka dziecka, kształtowania dojrzałości do nauki czytania i nabywania umiejętności czytania. Habilitantka motywuje swoje zainteresowania wspomnianą problematyką, wskazując na swoją drogę zawodową jako nauczyciela przedszkola i potrzeby dydaktyczne nauczyciela akademickiego KUL. Swoją wiedzę teoretyczną i praktyczną na temat wczesnego etapu rozwoju języka dziecka przedstawiła w pięciu publikacjach, w tym dwóch w języku angielskim. Wszystkie dotyczą prezentacji założeń glottodydaktyki Rocławskiego, jego ocen na temat poziomu pracy przedszkola, stosowanych metod wspierania rozwoju dojrzałości szkolnej i niepowodzeń we wczesnej nauce czytania. Dla przykładu przywołuję tylko dwa rozdziały z załączonych w dokumentacji habilitacyjnej.

W rozdziale *Glottodydaktyka ojczystojęzyczna jako innowacyjna metoda nauki czytania i pisanie* (w: I. Бундзи, Є. Ковалевського, А. Кравчук, О. Сливинського (red.), Польська мова та полоністика у Східній Європі: минуле і сучасність. Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej: przeszłość i współczesność, Firma „Inkos”, Kiïv 2015, s. 458-468) dr Barbara Borowska przedstawia ocenę stosowanych metod wspierania rozwoju dojrzałości do nauki czytania w polskich przedszkolach z świetle poglądów Rocławskiego, główne założenia koncepcji glottodydaktyki i opis pomocy naukowych stosowanych w tej metodzie. W artykule brak jest autorskiego ustosunkowania się do problemu, a przecież Autorka jest osobą kompetentną, teoretykiem i praktykiem w zakresie rozwoju języka dziecka, zna rolę książki jako narzędzia poznawczego, kulturowego i społecznego kształcenia młodzieży. Nie wychwytuje słabych punktów metody Rocławskiego, które są widoczne w perspektywie wiedzy językoznawczej i pedagogicznej.

W rozdziale *Jak uczyć czytać i pisać metodami glottodydaktyki ojczystojęzycznej?* (w: А. Кравчук, І. Бундзи (red.), Полоністика у ХХІ столітті: між локальним і глобальним. Polonistyka w XXI wieku: między lokalnym a globalnym, Firma „Inkos”, Kiïv 2018, s. 214-220) Habilitantka skupiła się na tezie – nauczyciel glottodydaktyk potrafi nauczyć bodaj wszystkie dzieci poprawnie czytać i pisać w języku polskim, a umiejętności te wpłyną pozytywnie na ich rozwój psychiczny, intelektualny i społeczny. Wzmacniając tę tezę dr Barbara Borowska szczególnie zwróciła uwagę na technikę ślizgania, jako panaceum na trudności dzieci w syntetyzowaniu wyrazów jednosylabowych i dłuższych. W propozycji metodycznej Rocławskiego występują trzy techniki czytania: płynne, „ślizganie się” po sylabach i „ślizganie się” po głoskach (literach). Wszystkie inne sposoby spotykane w praktyce szkolnej Rocławski traktował jako pseudotechniki, którym stanowczo się przeciwstawiał. Szczególnie krytycznie odnosił się do techniki zwanej głoskowaniem lub

literowaniem. W „ślizganiu się”, czyli płynnym łączeniu głosek i sylab podczas czytania, upatrywał szansę na pokonanie przez dziecko trudności związanych ze znajomością liter i syntezą fonemową. Te założenia zweryfikowały późniejsze badania Habilitantki przedstawione w publikacji pt. *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki*.

Trzeci obszar tematyczny Habilitantka zatytułowała *Nabywanie umiejętności czytania w Polsce i w innych krajach w wymiarze komparatystycznym*. Jest to jednocześnie kolejny etap w rozwoju naukowym Habilitantki, łączący się z naturalną potrzebą wykorzystania dotychczasowych kompetencji badawczych i językowych. Dr Barbara Borowska zamierza porównać etapy wczesnego nabywania umiejętności czytania w Polsce i w innych krajach z uwzględnieniem kontekstów pedagogicznych, kulturowych i społecznych. Obszar ten wymaga nie tylko analizy dokumentów, ale współpracy z naukowcami z innych krajów, wymiany doświadczeń, udziału w konferencjach międzynarodowych, a przede wszystkim prowadzeniu projektów naukowo-badawczych oraz żywych kontaktów z naukowcami z różnych państw. Potwierdzeniem tych działań są nie tylko publikacje z udziałem autorów zagranicznych oraz prezentowany projekt w ramach programu o charakterze naukowo-badawczym, dotyczący wczesnego wykrywania trudności dzieci w przedszkolu „More Opportunities for Every Child: early detection of child difficulties in kindergarten”, podjęty we współpracy z naukowcami z Włoch, Francji i Hiszpanii. W każdym razie przedstawione publikacje wieloautorskie i artykuły w publikacjach zagranicznych dowodzą współpracy z naukowcami z wielu krajów.

Efekty pracy naukowo-badawczej Habilitantka prezentowała na 35 konferencjach naukowych organizowanych przez ośrodki akademickie i instytucje naukowe, w tym:

- w 17 konferencjach międzynarodowych, z których 14 odbyło się za granicą (Francja, Włochy, Hiszpania, Litwa, Słowacja, Ukraina, Białoruś);
- w 3 kongresach międzynarodowych (Hiszpania, Francja, Litwa);
- w symposium międzynarodowym (na zaproszenie), które odbyło się na Université Catholique de l'Ouest à Angers we Francji;
- w 14 konferencjach ogólnopolskich (UKSW, WSH w Radomiu, KUL, OMEP Gdańsk, AWSB w Dąbrowie Górniczej).

Pani dr Barbara Borowska ma bogate doświadczenie w organizacji i prowadzeniu konferencji i przedsięwzięć naukowych, które odbywały się w KUL-u, jak również w ośrodkach zagranicznych. Była wykonawcą w czterech projektach finansowanych ze środków Unii Europejskiej i NCBiR.

Od wielu lat aktywnie współpracuje z trzema międzynarodowymi i pięcioma krajowymi organizacjami i towarzystwami naukowymi.

W latach 2013-2021 dr Barbara Borowska odbyła 12 staży w ramach programu Erasmus+, w tym 8 staży naukowo-dydaktycznych w różnych uczelniach europejskich.

W roku akademickim 2018/2019 odbyła roczny staż naukowy w Instytucie Wspomagania Rozwoju Człowieka i Edukacji Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, pod kierunkiem prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej. Merytorycznie staż dotyczył psychologicznej i pedagogicznej problematyki procesu uczenia się dzieci w wieku przedszkolnym.

Dr Barbara Borowska pełniła bądź pełni różne funkcje:

- w czasopismach zagranicznych: od 2018, redaktor językowy czasopisma naukowego „Rocznik SNPL”, Wilno, Litwa, <http://www.snpl.lt/>; • od 2017, Komitet Redakcyjny czasopisma i serii wydawniczej książek: Les Acteurs du Savoir Collection dirigée par Catherine Nafti Malherbe et Rakia Laroui, UCO Angers, Francja, <http://lesacteursdusavoir.fr/comite-editorial.html>. B.
- w czasopismach polskich: od 2016, redaktor językowy czasopisma naukowego "Biografistyka Pedagogiczna", Fundacja „Biografie Codziennosci”, <http://www.biografistykapedagogiczna.pl/index.php/pl/>; • od 2015 redaktor językowy czasopisma naukowego „Roczniki Pedagogiczne”, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

4. Informacje o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących wiedzę

Pani dr Barbara Borowska jest doświadczonym nauczycielem akademickim, z zapleczem wieloletniego nauczyciela przedszkola i nauczyciela języka polskiego w szkole średniej. Od 2011 roku została zatrudniona w charakterze nauczyciela akademickiego w Instytucie Pedagogiki KUL. Prowadzi przedmioty z zakresu edukacji przedszkolnej, podstaw wiedzy o języku i edukacja polonistycznej, komunikacji i kultury języka; glottodydaktyki ojczystojęzycznej i glottoterapii; metodyki edukacji polonistycznej; aktywnych metod nauczania i wychowania itd. Tematyka przedmiotów koresponduje z jej doświadczeniami zawodowymi i zainteresowaniami naukowymi, i służy studentom kierunków: pedagogika, pedagogika przedszkola i wczesnoszkolna oraz pedagogika specjalna.

Dr Barbara Borowska pełni funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Wiolety Zagłobickiej-Gierut nt *Wychowawcza wartość twórczości po sześćdziesiątym roku życia na przykładzie biografii Bronisławy Betlej*.

Nie do przecenienia - w znaczeniu związku nauki z praktyką - jest działalność na rzecz środowiska edukacyjnego i oświatowego. W ramach tej działalności organizuje konferencje metodyczne, warsztaty dla nauczycieli wychowania przedszkolnego i nauczania wczesnoszkolnego, z dyrektorami szkół i władzami oświatowymi województw: mazowieckiego i lubelskiego. Od wielu lat prowadzi działania społeczne dla państwa i Polonii.

Działalność naukowo-dydaktyczna i organizacyjna dr Barbary Borowskiej znalazła uznanie zarówno władz uczelni, jak i władz państwowych. W roku 2017 otrzymała Medal Złoty za Długoletnią Służbę, nadawany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. W roku 2020 otrzymała nagrodę zespołową IV stopnia Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za przedsięwzięcia, które spowodowały istotną poprawę warunków pracy dydaktycznej i wyników kształcenia w Instytucie Pedagogiki KUL. Wśród istotnych wyróżnień i nagród dr Barbara Borowska wymieniła roczne stypendium naukowe przyznane jej przez Rektora KUL ks. prof. dr. hab. Antoniego Dębińskiego.

Wniosek końcowy

Wnioski z jakościowej oraz ilościowej analizy dokumentacji dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego dr Barbary Borowskiej stanowią przesłanki umożliwiające przedstawienie pozytywnej oceny tegoż dorobku. Jej badania i publikacje, w tym szczególnie

monografia pt. *Kształtowanie umiejętności czytania w edukacji przedszkolnej. Studium porównawcze metod analityczno-syntetycznej i glottodydaktyki*, wskazana jako podstawowe osiągnięcie naukowe, stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny, szczególnie w obszarze pedagogiki przedszkolnej, wczesnoszkolnej i dydaktyki wczesnych lat kształcenia. Również pozytywnie oceniam pozostałe publikacje przedłożone przez Habilitantkę. Jej aktywny udział w konferencjach naukowych, projektach badawczych i dydaktycznych, współpraca międzynarodowa, realizacja umów z uniwersytetami wielu krajów Unii Europejskiej wnoszą znaczny wkład w działalność naukową Instytutu Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Na podkreślenie zasługuje również wielowymiarowa, trwająca od lat współpraca z nauczycielami przedszkoli i władzami oświatowymi regionu.

W ostatecznej konkluzji stwierdzam, że dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny Pani dr Barbary Borowskiej spełnia wymagania określone w art. 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2020 poz. 85, z późn. zm) i pozytywnie oceniam przedłożony wniosek o nadanie Pani dr Barbarze Borowskiej stopnia doktora habilitacyjnego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

prof. dr hab. Józefa Bałachowicz

